

ФОРМУВАННЯ ГРОМАДЯНСЬКИХ ЦІННОСТЕЙ У ПРОЦЕСІ СОЦІАЛІЗАЦІЇ ОСОБИСТОСТІ

У статті розглядається питання громадянського виховання як складової комплексного підходу до реалізації завдань формування якостей підростаючого покоління на засадах демократизації. Проводиться паралель і відслідковується взаємозв'язок з іншими аспектами виховання підростаючого покоління.

Ключові слова: громадянське виховання, громадянськість, свобода особистості, демократизація людини, обов'язок, самовідповідальність, правова свідомість.

В статье рассматривается вопрос гражданского воспитания как составной комплексного подхода к реализации задач формирования качеств подрастающего поколения на принципах демократизации. Проводится параллель и отслеживается взаимосвязь с другими аспектами воспитания подрастающего поколения.

Ключевые слова: гражданское воспитание, гражданственность, свобода личности, демократизация человека, обязанность, самоответственность, правовое сознание.

The author examines the issue of civic education as the component of a complex approach to the growing generation features formation tasks realization on the principles of democratization. The parallel is drawn and the interconnection with other aspects of the growing generation education is traced.

Key words: civic education, citizenship, personal liberty, human democratization, duty, self-responsibility, legal conscience.

Постановка проблеми. Українське суспільство перебуває сьогодні у стані пошуку шляхів та осмислення тих основних чинників й основ, на яких ґрунтується і розвивається громадянське суспільство й соціальна справедливість. Оскільки вектор формування громадянина нашого суспільства потребує іншого спрямування, виникає необхідність нового осмислення його сутності на основі суспільного замовлення. Усвідомлення цього поняття має відбуватися у тісному зв'язку з такими категоріями, як мораль і право, свобода й обов'язок, природовідповідність і соціалізація. Сьогодні цей процес потребує чітко визначених підходів до проблем становлення нової людини, яка втілюватиме в собі самовідповідальність, високий моральний дух, творчість, самодостатність, готовність стати повноцінним членом громадянського суспільства. Такий підхід до означеної проблеми, перш за все, потребує об'єднання таких інституцій, як держава, родина, педагогічна

громадськість, а також недержавні об'єднання та організації.

Актуальність теми дослідження зумовлена необхідністю конкретизації сутності громадянського виховання в контексті формування громадянського суспільства, пошуку шляхів формування в молоді оптимального співвідношення понять природних прав і політичної рівності членів суспільства, вільного розвитку і громадянського обов'язку.

Метою статті є спроба окреслити основні напрями реалізації Концепції громадянського виховання особистості в умовах розвитку української державності; визначити дотичність двох основоположних ідей: ідеї української державності та ідеї становлення громадянського суспільства.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми громадянського виховання, становлення громадянського суспільства, взаємин суспільства і державних інституцій порушуються в публікаціях науковців, громадських діячів, педагогів. Так, В. Й. Скиба, В. П. Горбатенко, В. В. Туренко визначають основні функції права та громадянського суспільства. О. Вишневський, А. Погрібний, А. Алексюк, П. Кононенко, М. Стельмахович, Т. Усатенко висвітлюють проблеми формування громадянської свідомості, акцентуючи увагу на введенні молоді у загальнонаціональну систему вартостей демократичного громадянського суспільства, засвоєнні нею таких понять, як «права», «свободи» та «обов'язки» нової вільної людини, ідей рівності громадян та верховенства законності, піднесення рівня відповідальності.

Видатний педагог В. О. Сухомлинський розглядав громадянське виховання як процес формування громадянськості у процесі соціалізації особистості як її інтегративної якості, що забезпечує людині відчуття моральної, політичної та юридичної захищеності, посилює її дієздатність. У своїй праці «Народження громадянина» він обґрунтовує думку про те, що громадянськість виховується на підґрунті високих моральних якостей, людяності, гуманізму і може успішно формуватися за умови емоційно насиченого діяльного життя школи. Василь Олександрович акцентував увагу на тому, що підлітковий вік – надто благодатний для формування багатограних рис громадянина; що риси громадянина набуваються не лише в процесі цілеспрямованого виховного процесу, а й під впливом некерованого соціального оточення.

Виклад основного матеріалу. Українське суспільство, вступивши понад два десятиліття тому на шлях демократизації, перебуває нині у стані формування громадянського суспільства. Означений

процес і кінцевий результат передбачають не лише встановлення певних стосунків на рівні держави щодо суспільства, а й ставлять вимоги щодо потреб становлення самої особистості, зокрема усвідомлення нею своєї ролі в подальшому розвитку й утвердженні України як суверенної, незалежної, демократичної, соціальної, правової держави.

Аналіз життєдіяльності сучасного українського суспільства у різних сферах засвідчує, що однією з найважливіших перешкод на шляху побудови демократичної, високорозвиненої держави є психологічна неготовність її громадян узяти на себе відповідальність за її завтрашній день. Це, безперечно, зумовлено особливостями історичного розвитку, силою інерції жити за вказівкою «зверху», внаслідок чого у свідомості вкоренилася звичка до пасивного спостереження за тим, що відбувається навколо, в тому числі й у суспільно-політичних процесах. Отримавши політичну й економічну свободу, переважна більшість громадян виявила нездатність скористатися нею. Радянська людина, сформована на комуністичних ідеалах, дивиться на суспільні інституції й на свою особу як на придаток до держави й перебуває у стані підпорядкованості їй. Такий спосіб мислення прийнятний для «гвардії» чиновників, які понад усе прагнуть утвердити свою владу, а будь-який крок припинити їх свавілля трактують як «опір державі». На жаль, ще значна частина суспільства не розмежовує поняття «суспільство», «держава», «влада», а отже, стає «гвинтиком» у цьому складному й потужному механізмі.

Насправді ж сутність громадянського суспільства полягає в тому, що воно відокремлене від держави й за певних умов протистоїть їй, адже *громадянське суспільство – це система добровільних об'єднань громадян, їх організацій, які перебувають поза межами державних регулятивних функцій і які покликані забезпечити умови для самореалізації окремих індивідів і колективів, реалізації приватних інтересів і потреб*. Воно функціонує як утворення, що ґрунтується на волі громадян і їх співпраці у вирішенні своїх громадянських проблем, задоволенні суспільних потреб. Оскільки демократичне суспільство – не влада всіх, а служіння всіх, то в такому суспільстві кожна людина займає своє природовідповідне місце, виконує свою функцію і при цьому користується своїми конституційними правами і гідністю.

Стан соціального оточення молодшої людини дає вагомий вплив на формування характеру підлітка, відіграючи вирішальну роль у формуванні таких громадянських рис, як милосердя, чесність, принциповість, гідність, нетерпимість до порушення правових і моральних норм поведінки тощо.

Зважаючи на вищевикладене, варто зазначити, що виховання громадянина має розпочатися з формування світогляду, свідомості, спрямованих на прийняття особою таких понять, як *права, свободи й обов'язок людини*. Особливої уваги потребує також формування усвідомлення того, що людина не має права використовувати природну свободу для власного ніким і нічим неконтрольованого життя. Права й обов'язки громадянина є нерозривними сторонами діяльності особистості, її вчинків, стосунків з іншими людьми, адже, керуючись своїми правами, вона повинна тісно пов'язувати їх із правами інших людей, тобто формувати в собі

почуття громадянського обов'язку. Демократизація людини не означає очікування дозволу від когось, а є самоусвідомленням єдності понять «право», «свобода», «відповідальність». Це – складний і тривалий процес, що потребує часу, однак інших шляхів до формування громадянських якостей немає. Це – не просте виховне стратегічне завдання українського виховання на сучасному етапі, оскільки покликане сприяти становленню нової людини з громадянським мисленням, усвідомленням того, що, як записано в статті 55 Конституції України, «кожен має право будь-якими незабороненими законом засобами захищати свої права і свободи...» [1].

На цій основі повинна паралельно вестися робота в напрямку *формування самодостатності* кожної людини як члена громадянського суспільства, тобто формування в особистості здатності до забезпечення собі і своїй родині *гідного* життя, не чекаючи допомоги збоку, в тому числі й від держави, не за чийсь рахунок, а покладаючись лише на власні зусилля й можливості. Тобто йдеться про необхідність формувати у підростаючого покоління конкурентоздатності, яка змушує людину напружуватися, реалізовувати наявні природні задатки, що призводить до розвитку цілеспрямованості, працездатності, наполегливості у досягненні поставлених життєвих цілей. На жаль, сьогодні ми зустрічаємося з такими життєвими реаліями, про які зауважує Г. Ващенко: «В умовах конкуренції зазвичай перемагають не мудріші, а швидші, не справедливіші, а підступніші» [2].

Людина у громадянському суспільстві, користуючись повною свободою, повинна про все турбуватися сама, а також сама відповідати за своє матеріальне становище, стан своєї душі, за власне життя, адже вона ні від кого не залежить, ні в кого нічого не просить, а є творцем усього, до чого прагне. Такий концептуальний підхід зумовлює формування і розвиток почуття самовідповідальності, яке формує в людині риси підприємливості, ініціативності, розвиває здатність до творчості. Якщо означені риси стануть притаманними для більшості членів українського суспільства, лише тоді воно зможе сподіватися на економічний успіх і добробут, лише тоді буде визнане життєздатним і *громадянським*.

В основу виховної роботи у напрямку формування громадянина України повинні бути покладені ідеї свободи, обов'язку, інших громадянських цінностей. При формуванні означених загальнолюдських якостей виховникам слід пам'ятати, що людині притаманне вроджене почуття егоїзму, а якості громадянина не можна прищепити шляхом насадження чи нав'язування зверху. Цей процес – тривалий, вимагає зусиль, напруги, послідовності й терпимості.

Громадянські цінності формуються і засвоюються особистістю у *процесі її соціалізації*. Тому виховним інституціям слід урахувати, що виховання громадянина передбачає введення його в систему цінностей, які сповідує дане суспільство. Такими інституціями є перш за все сім'я, навчально-виховні заклади, соціальне середовище, в якому формується особистість.

Актуальним було і залишається питання стосунків людини і суспільства. За визначенням Аристотеля, громадянським обов'язком була і є здатність особи добре владарювати і добре підкорятися.

Ці ідеї покладено в основу Конституції України, де зазначено, що громадянин має право обирати і бути обраним, займати посади, володіти майном тощо і разом із тим бути законотворчим, а отже, поважати права інших громадян. Одним із найголовніших для людини є право і обов'язок відстоювати власні права, свою людську гідність, спираючись на закони і моральні засади суспільства.

З-поміж прав і свобод громадянина чільне місце відведено праву обирати владу. Тому школа має виховувати дитину не тільки заради себе, не для держави, а для соціуму, тобто суспільства, в якому вона живе, формується і з яким пов'язане все її життя. Дитина має поступово усвідомлювати істину: чим більша свобода, тим більша відповідальність.

Актуальним сьогодні є питання формування громадянського обов'язку виборця. Адже від того, яку свідомість виявить суспільство у процесі формування законодавчої влади, залежить подальша доля нашої держави, її громадян.

Результативність громадянського виховання значною мірою залежить від рівня реалізації у виховному процесі діяльнісного підходу, згідно з яким у сутності особистості зароджуються й утверджуються чинники, в утворення яких особистість вкладає власні зусилля, почуття, працю, конкретну дію, проявляючи цілеспрямованість і активність.

Важливим чинником у системі громадянського виховання є формування і розвиток правосвідомості – не тільки усвідомлення своїх прав, свобод, обов'язків, а й конкретні дії щодо їх відстоювання і захисту, відповідальне ставлення до законів, державної влади. Разом із тим, не слід сліпо підкорятися свавілля чиновника, який допускає неправомірні дії стосовно громадян. Шляхом розвитку учнівського самоврядування слід формувати критичне ставлення до стосунків, що складаються між дітьми й дорослими, між керівниками й підлеглими. Саме через самоврядування в учнів прищеплюються й утверджуються почуття громадянської відповідальності. Правосвідомість школярів формується через знання, почуття і волю особистості, які з часом переростають у стійкі переконання і повсякденну поведінку.

З ранніх років людина має усвідомлювати специфіку стосунків людини і держави, де кожному відводиться певна роль і певні функції. Зокрема основною функцією держави стосовно суспільства є захист соціальних інтересів, прав і свобод громадян, створення умов для самореалізації особистості, її здібностей і можливостей. Вона має гарантувати кожному громадянину можливість працювати і творити за своїм вибором, нахилами і можливостями. Якщо держава не виконує своїх функцій стосовно суспільства, то воно має цивілізованим шляхом протистояти їй і відстоювати свої конституційні права.

Громадянське виховання не може розглядатися як цілеспрямований процес лише в рамках навчально-виховних закладів, а й у контексті соціалізації як багатогранного впливу середовища. Громадянське виховання і соціалізація є органічними складовими сучасної педагогічної діяльності. В кінцевому результаті вони переростають у соціальний досвід, який проявляється не лише в практичних навичках участі у суспільному житті, а й продовжується у формі розвитку громадянських якостей особистості. Таким чином, громадянське виховання забезпечує

подальший процес соціалізації, успішну життєдіяльність людини як вільної особистості у громадянському суспільстві. Тому виховникам слід ураховувати, що громадянська соціалізація учнівської молоді здійснюється не тільки у спеціально організованому середовищі спеціальними виховними формами і методами, а й за межами освітньо-виховних закладів.

Важливою рисою членів громадянського суспільства є здатність відстоювати свої громадянські права, спираючись на суспільні закони і моральні норми. Формування громадянських якостей особистості, її громадянського світосприйняття тісно пов'язане з такою «хворобою», як роздержавлення людської свідомості, якою часто «хворіє» значна частина нашого суспільства, зокрема це – очікування від держави якихось благ, рабська покора перед керівництвом, возвеличення можновладців тощо. У зв'язку з цим у свідомості школярів слід формувати думку про те, що і простий трудивник, і чиновник високого державного рангу є суб'єктами права, які рівні перед законом, однаково мають відповідати та свою поведінку і свої вчинки і мають жити в гармонії з інтересами громадянського суспільства.

В основу громадянського виховання мають бути покладені громадянські цінності, а саме: демократичний устрій суспільства; свобода; відстоювання соціальної справедливості; культура соціальних стосунків; пріоритет ідеї громадянськості перед ідеєю влади; самовідповідальність особи; готовність до захисту індивідуальних прав, свобод і людської гідності.

Лише за умови прийняття всіма громадянами держави таких цінностей можливе формування громадянського суспільства як системи незалежних від держави громадських інституцій і відносин, які покликані забезпечити умови для успішної соціалізації особи і самореалізації окремих індивідів і колективів, реалізації приватних інтересів і потреб.

Висновки. Аналізуючи нинішній соціально-політичний стан, найрізноманітніші сфери життєдіяльності нашого суспільства на шляху утвердження європейського способу і змісту життя, стає очевидним, що найбільша перешкода в реалізації визначених завдань криється у самій людині, у її психологічній неготовності брати на себе відповідальність за свої дії, за наслідки своєї життєдіяльності для себе і соціального оточення, нездатність змінити саму себе. Значна частина суспільства, у тому числі й молодь, характеризується байдужістю, соціальною й політичною охлялістю, перебуває у стані очікування вказівок «зверху», позбавлена самодостатності як особистість. Спостерігається сприйняття процесів демократизації як всюдозволеність, що за певних обставин переростає у свавілля, приниження людської гідності. Тому в процесі громадянського виховання як складової соціалізації індивіда виникає необхідність оновити систему цінностей людського життя, поклавши в основу природовідповідну сутність людини, її вроджену властивість і потяг до свободи, діяльності й добра.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Конституція України : [прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 черв. 1996 р.] : офіц.

вид. – К. : Парлам. вид-во, 2001. – 91 с.

2. Ващенко Г. Загальні методи навчання / Г. Ващенко. – К., 1997. – С. 402-403.

3. Вишневський О. На шляху реформ / О. Вишневський // Актуальні питання сучасної української освіти та змісту виховання. – Дрогобич : Коло. – 2005. – С. 50-60.

4. Концептуальні засади демократизації та реформування освіти в Україні : педагогічні концепції. – Київ : Школяр, 1997. – С. 96-97.

5. Скиба В. Й. Вступ до політології / В. Й. Скиба, В. П. Горбатенко, В. В. Туренко. – Київ : Основи, 1996. – С. 597-603.

6. Теоретичні основи педагогіки / за ред. проф. О. Вишневського. – Дрогобич, 2001. – С. 122-127.

7. Цінності освіти і виховання : науково-методичний збірник / за заг. ред. О. В. Сухомлинської. – К., 1997. – С. 21, 58.

Дата надходження до редакції: 28.10.2014 р.

МУЗИКА. ЕСТЕТИКА

УДК 78.01:783

Зіновій КРЕТ,

*доцент кафедри духових та ударних інструментів
Рівненського державного гуманітарного університету,
головний диригент оркестру
Рівненського академічного
музично-драматичного театру,
заслужений артист України*

СУЧАСНЕ ДУХОВЕ ВИКОНАВСТВО І ЙОГО РОЗВИТОК

У статті аналізуються деякі особливості виконавства на духових інструментах, обґрунтовується специфіка навчання гри як складова мистецько-культурних надбань людства.

Ключові слова: виконавство, звуковидобування, аплікатура, виконавці-духовики.

В статье анализируются некоторые особенности исполнительства на духовых инструментах, обосновываются особенности специфики обучения игры как составляющей художественно-культурных достижений человечества.

Ключевые слова: исполнительство, звукоизвлечение, аппликатура, исполнители-духовики.

The article describes some features of playing on wind instruments, features of specific learning as a part of the artistic and cultural achievements of mankind.

Key words: performance, sound, aplotaria, brass players.

Постановка проблеми. На сьогодні активного розвитку в суспільстві набуло виконавське мистецтво. В усіх його галузях – кінематографії, драматичному й музичному театрі, хореографії, симфонічній та естрадній музиці – постійно народжується щось нове, цікаве, яке іноді захоплює, а інколи викликає заперечення, але обов'язково змушує замислитися.

В окресленому контексті дедалі частіше спостерігаються активні спроби комплексної характеристики вокальної, фортепіанної, скрипкової шкіл, школи виконавства на народних та духових інструментах. У зв'язку з цим поглиблюється інтерес до вивчення теоретичних і методичних питань щодо виконавства з тієї чи іншої фахової музичної галузі в сучасному духовому виконавстві.

Зважаючи на актуальність означеного дослідження, **метою нашої статті** є аналіз особливостей виконавства на духових інструментах та обґрунтування специфіки навчання гри як складової мистецько-культурних надбань людства.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Питання становлення і розвитку духового інструментального, ансамблевого й оркестрового мистецтва перебувають у полі зору багатьох вітчизняних науковців та дослідників мистецтва гри на духових інструментах: В. М. Апатського, В. Т. Посвалюка, П. Ф. Круля, Б. І. Мочурада, В. О. Богданова, Р. А. Вовка, Ф. П. Крижанівського, Б. І. Яремка, А. Я. Карпяка, Ю. А. Рудчука, М. І. Пономаренка, О. С. Плохотнюка, В. О. Логвин та інших.

Проблемами духових оркестрів зокрема та духового мистецтва в цілому займаються такі провідні вчені в галузі духової музики, як К. Е. Мюльберг, К. І. Саїнчук, Я. В. Сверлюк, С. Д. Цюлопа, М. М. Терлецький та багато інших.